

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN VATANDAŞLIK EĞİTİMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLARA İLİŞKİN ALGILARININ İNCELENMESİ

AN INVESTIGATION INTO ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF BASIC CONCEPTS ABOUT CITIZENSHIP EDUCATION

Kaya YILMAZ**

ÖZET: Bu çalışma, ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık eğitiminde sık kullanılan sorumluluk, hak, eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik kavramlarına ilişkin algılarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Katılımcılar İstanbul ili sınırları içerisinde bulunan 5 ilçedeki okullardan seçilmiştir. Nitel araştırma tasarımının kullanıldığı çalışmada temel veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat protokolü kullanılmıştır. Araştırma verileri sürekli karşılaştırma ve endüktif betimsel analiz yöntemleri kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, cinsiyetin öğrencilerin kavramlara yönelik algılarında kısmen etkilediği olduğu, kız öğrencilerin sorumluluk algılarının erkek öğrencilere göre daha gelişmiş bir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin çoğunun hak ve sorumluluk kavramlarına ilişkin algılarının yeterli düzeyde olduğu, hak ihlali ile karşılaştıklarında ne yapmaları gerektiği konusunda oldukça bilinçli oldukları ama bazı öğrencilerin eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik kavramlarını eksik algıladıkları, anlamlarını ifade etmekte zorlandıkları, başka kavramlarla özellikle hak, görev ve özgürlük ile karıştırdıkları ve kavram yanılgısı içerisinde oldukları gözlenmiştir.

Anahtar sözcükler: vatandaşlık eğitimi, kavramlar, sosyal bilgiler, ilköğretim öğrencileri, öğrenci algıları

ABSTRACT: The purpose of this study was to examine 8 grade students' perceptions of such basic citizenship education concepts as rights, responsibilities, equality, citizenship and sovereignty. Research participants were selected from five different school districts in İstanbul. Qualitative research method was employed to elicit participants' responses to the research questions. A semi-structured interview protocol was used as the main method of data collection. Constant comparison and inductive methods of data analysis were used to analyze data. Research findings showed that students' gender partly impacted their perceptions of the concepts as indicated by female students' perceptions of responsibilities that were far more developed and differentiated than male students'. Most students had a good understanding of rights and responsibilities and knew what to do when their rights were violated. But, some students' perceptions of equality, citizenship and sovereignty were either flawed or incomplete. They had difficulty expressing their meanings, confusing them with other concepts especially with rights, responsibilities and liberty.

Keywords: citizenship education, concepts, social studies, elementary school students, students' perceptions

1. GİRİŞ

Disiplinler arası bir yaklaşımla oluşturulmuş sosyal bilgiler eğitimi programının bir parçası olan vatandaşlık eğitiminin amacı haklar ve sorumluluklar, devletin yönetim yapısı, insan hakları ve milli güvenlik gibi konularda öğrencileri bilgilendirerek onların ülke yönetimine ve toplumsal hayata aktif katılımlarını sağlamaktır. Vatandaşlık eğitimi, öğrencileri hak ve sorumluluklarının bilincinde olan birer vatandaş olarak yetişkin hayatının rollerine ve sorumluluklarına hazırlamayı hedeflemektedir. Öğrencilerin vatandaşlık eğitiminden hedeflenen beceri, davranış ve tutumları kazanabilmeleri öncelikle vatandaşlıkla ilgili temel kavramları yanılgıya düşmeden tam ve doğru anlamalarına bağlıdır. Çünkü kavramlar, bilginin yapı taşları olarak bireyin bilişsel yapısının ve düşünme becerilerinin temelinde yer alırlar ve öğrenmenin niteliğini etkilemede büyük rol oynarlar (Klausmeier, 1992; Ülgen, 2001). Bu sebepten, anlamlı ve kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğrencilerin kavramları doğru, eksiksiz ve kavram yanılgısına düşmeden öğrenmeleri gerekmektedir (Ausubel, 2000; Novak, 1997). Bu gereklilik, yapılandırmacı öğrenme kuramına göre oluşturulmuş ülkemizdeki tüm ilk ve orta dereceli okulların müfredat programlarında vurgulanmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşımın ilkeleri doğrultusunda 2004 yılında hazırlanmış yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı,

* 20-30 Mayıs 2009 tarihleri arasında düzenlenen 'I.Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, e-posta: kaya.yilmaz@marmara.edu.tr

öğrencilerin müfredattaki kavramlara ilişkin mevcut zihinsel yapılarının, yani önceki bilgi ve kavramsal algılamalarının, göz önüne alınması gerektiğinin altını çizmektedir (MEB TTKB, 2005). Bu nedenle, vatandaşlık eğitimini hedefleyen sosyal bilgiler öğretiminde öğrencilerin temel vatandaşlık kavramlarına ilişkin algı düzeylerini ortaya koyan araştırma bulgularına ihtiyaç vardır. Bu çalışma, ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin *sorumluluk*, *hak*, *eşitlik*, *vatandaşlık* ve *egemenlik* gibi vatandaşlık eğitiminde çok sık vurgulanan kavramlara ilişkin algılarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu kavramların alan yazındaki tanımları aşağıda verilmiştir.

Sorumluluk, kişinin yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak kendine ve başkalarına karşı yapması gereken iş ve görevleri yerine getirme zorunluluğunu ifade eder (Özen, Gülaçtı, Çıkkılı, 1999; Yavuzer, 1999). Hukuk düzeni ile ilgili temel kavramlardan biri olan *hak*, kişilere tanınan ve hukuken koruma altına alınmış olan yetki veya menfaatler anlamına gelmektedir (Emini, 2004). Kişiler, hukukun tanıdığı bu korunmadan ve menfaatlerden yararlanma iradesine sahiptir. *Eşitlik*, insanlar arasında hakların kullanılması konusunda din, dil, ırk vb. esaslara dayalı ayırım yapılmaması ve yasalar karşısında kimseye ayrıcalık tanınmaması anlamına gelir. *Vatandaşlık*, kişi ile devlet arasındaki siyasi ve hukuki bir bağıdır (Patrick, 2000). Vatandaşlık kavramının üç temel boyutu vardır. Bunlar kişinin sivil, siyasi ve sosyal haklarla ilgili kanuni statüsü, toplumun siyasi teşekküllerine ve kurumlarına aktif katılım ve kendine özgü bir kimliği olan politik bir topluma üyeliğidir (Leydet, 2006). Siyasi ve hukuki bir kavram olarak *egemenlik*, tüzel bir kişiliği temsil eden devletin bağımsız olması, diğer devletlerle hukuki açıdan eşit bir statüde bulunması, ülke toprakları içerisinde uyruklarına emir ve yasaklar koyması ve kendine rakip başka bir gücün bulunmaması anlamına gelir (Hekimoğlu, 2003; Aydınlı ve Ayhan, 2004).

Ülkemizde ilköğretim öğrencilerinin vatandaşlık kavramlarına ilişkin algılarını inceleyen yeterli çalışma bulunmamaktadır. Araştırma konusuyla ilgili daha önceden yapılmış az sayıdaki çalışma sonuçları şu şekilde özetlenebilir. İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin özgürlük kavramına ilişkin algılarının incelendiği nitel çalışmada, öğrencilerin özgürlüğü kendilerinin oluşturmuş olmaları gereken iç odaklı bilinçli davranışlara göre değil, diğer insanlar tarafından kendilerine sunulmuş olan dış odaklı davranışlar açısından tanımladıkları belirlenmiş, bu bulguya dayalı olarak öğrencilerin özgürlük kavramı algılarında eksiklik olduğu ileri sürülmüştür (Nayır ve Akar, 2009). İlköğretim 7. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi'nde yer alan kavramların öğrenciler tarafından kazanılmasında eğitim-öğretim uygulamaları ile sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkisinin incelendiği diğer bir çalışmada bu değişkenlerin etkili olduğu belirlenmiştir (Mulhan, 2007). Sabancı (2008)'nin benzer bir çalışmasında aynı derste geçen ortak vatandaşlık kavramlarının öğrenciler tarafından kavramsal olarak kazanılmasının öğretim programı yaklaşımları, çevresel koşullar (sosyal, ekonomik ve kültürel) ve öğretmenlerin cinsiyet ve mesleki kıdemlerine göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. İlköğretim öğrencilerinin 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi'nde yer alan kavramlara ilişkin kazanma düzeylerinin incelendiği çalışmada, ailesinin sosyo-ekonomik durumu yeterli, annesinin eğitim düzeyi yüksek olan ve sosyal bilgiler alanında eğitim görmüş öğretmenlerden ders alan öğrencilerin başarı düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Kaya, 2006). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık hak ve ödevlerine ilişkin algılarının incelendiği tarama türü çalışmada, kız öğrencilerin vatandaşlık hak algılarının erkek öğrencilerden daha yüksek düzeyde olduğu, haklarını arama konusunda erkeklere göre daha kararlı ve girişken oldukları ve erkeklerden daha fazla bireyci görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir (Duruhan ve Şad, 2009). Aynı çalışmada, başarılı öğrencilerin hak algılarının daha yüksek olduğu ve öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarının vatandaşlık hak ve ödev algı düzeylerinde belirleyici bir etken olduğu rapor edilmiştir.

Yukarıda özetlenen çalışmaların çoğu nicel araştırma tasarımıyla yürütülmüştür. Literatür taraması, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak öğrencilerin vatandaşlık eğitiminde geçen temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada nitel araştırma geleneği kullanılarak, "İlköğretim öğrencilerinin *sorumluluk*, *hak*, *eşitlik*, *vatandaşlık* ve *egemenlik* kavramlarına ilişkin algıları nasıldır?" araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

2.1. Katılımcılar

Araştırma konusu vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramları kapsadığından ilköğretim 8. sınıf öğrencileri araştırmanın katılımcıları olarak seçilmiştir (Bu kavramların sadece 8. sınıf müfredatına ait olmadığı 4. sınıftan başlamak üzere sosyal bilgiler eğitimi programının tümünde vurgulanan temel veya genel kavramlar olduğu unutulmamalıdır). Katılımcıların cinsiyetleri dengelenmiş, 5 kız 5 erkek olmak üzere toplam 10 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Katılımcılar İstanbul ili sınırları içerisinde bulunan 5 ilçedeki okullardan seçilmiştir. Katılımcı öğrencilerin kimliklerini korumak amacıyla her bir öğrenciye isim ve numaralardan oluşan “Öğrenci 1-Öğrenci 10” arasında değişen rumuzlar verilmiştir (Erkek: Öğrenci 1-5; Kız: Öğrenci 6-10).

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Nitel araştırma tasarımının kullanıldığı çalışmada temel veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat protokolü kullanılmıştır. Mülakat protokolünde sorumluluk, hak, eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik kavramlarının öğrenciler tarafından nasıl algılandığını ortaya çıkarmaya yönelik açık uçlu sorular sorulmuştur. Öğrencilerin cevapları ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve daha sonra kelimesi kelimesine Word programında yazılarak transkriptleri çıkartılmıştır. Görüşme metinleri endüktif (*inductive*) ve sürekli karşılaştırma (*constant comparison*) yöntemleri kullanılarak çözümlenmiştir. Her bir görüşme metni ayrı ayrı kodlandıktan sonra (*case by case*) tüm görüşme metinleri arasında karşılaştırma (*cross-case comparison*) yapılmıştır (Patton, 2002). Kodlar aralarındaki benzerlik ve farklılıklara göre kategoriler oluşturulmuş ve kategorilerden temalara ulaşılmıştır. Veri analizi sonucu ortaya çıkan bulguların araştırma katılımcılarının görüşlerine dayandığını göstermek için öğrencilerin cevaplarından doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Bu kısımda öğrencilerin sorumluluk, hak, eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik kavramlarına ilişkin algıları açıklanacaktır.

3.1. Sorumluluk Kavramı Algısı

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunun sorumluluk algılarında bir yanılığın olmadığı sorumluluk kavramının tanımını doğru bir şekilde yaptıkları görülmüştür. Sorumluluk, öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren ailelerinde ve sosyal yaşantılarında bizzat tecrübe ettikleri bir davranış biçimi olduğundan öğrenciler bu kavramın tanımını hiç zorlanmadan yapmışlardır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi müfredatında bu kavrama çok sık yer verilmesi de öğrencilerin kavramı daha iyi anlamalarına neden olmuş olabilir. Öğrenciler sorumluluğu aynı anlama gelen benzer ifadelerle tanımladıkları görülmüştür. Sadece Öğrenci 1, sorumluluğun tanımını yapmakta zorlanarak bu kavramı örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Öğrencilerin cevaplarında dikkat çeken diğer bir nokta ise iki kız katılımcının (Öğrenci 7 ve Öğrenci 9) diğer öğrencilerden farklı olarak sorumluluk tanımlarında hem başkalarına hem de kendilerine vurgu yapmış olmalarıdır. Öğrencilerin sorumluluk tanımlarına örnekler aşağıda verilmiştir:

Öğrenci 3, “Sorumluluk bence insanların yapması gereken davranışlar veya yapmakla zorunlu oldukları davranışlardır.”

Öğrenci 7, “Sorumluluk kişinin kendine ve başkasına karşı yerine getirmesi gereken görevleri zamanında yapmasıdır.”

Öğrencilere kendi hayatlarındaki sorumluluklarının neler olduğu sorulduğunda yine birbirine çok yakın ve benzer cevaplar vererek kendilerini ailelerine, öğretmenlerine, büyüklere, arkadaşlarına, devlete ve çevreye karşı sorumlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Kız ve erkek öğrencilerin yarısından fazlası üzerlerine düşen sorumlulukları açıklarken ilk önce ailelerine olan sorumluluklarından bahsetmişlerdir. Öğrencilerin açıklamaları incelendiğinde, öğrenciler kendilerinin yetiştirilmesinde en

çok kimleri ön planda görüyorlarsa veya kendilerine en çok kimlerin emeğinin geçtiğini düşünüyorlarsa o kişilere karşı kendilerini daha sorumlu hissettiklerini ve onlara olan sorumluluklarını yerine getirmenin kendileri için daha önemli olduğunu belirttikleri görülmüştür. Bu kişilerin başında da anne ve babaları ile öğretmenleri gelmektedir. Bu sebepten, tüm öğrenciler hem ebeveynlerinin hem de öğretmenlerinin üzerinde titizlikle durdukları ‘ders çalışmanın’ kendilerinin başta gelen sorumlulukları arasında olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu şekilde daha çok aileleri ve öğrencilik yaşantıları ile ilgili sorumluluklardan bahsetmelerinin diğer bir sebebi henüz hayatlarında fazla rol üstlenmemiş olmaları -rollerinin daha çok evde ailenin bir ferdi ve okulda da bir öğrenci olarak sınırlı kalıyor olması- gösterilebilir. Öğrenciler tarafından belirtilen sorumluluklar Tablo 1’de gösterilmiştir. Öğrencilerin görüşlerini örneklendiren alıntılar da aşağıda verilmiştir:

Öğrenci 1, “Sorumlulukların en önemlisi, küçük yaştaki her insanın, ilkokuldaki her insanın ailelerine karşı olan sorumluluklarıdır. Benim annem çalışır ya da babam çalışır ekmek parası kazanır ve benim onların güvenini suiistimal etmemem gerekir. Çünkü benim onlara karşı sorumluluğum vardır.”

Öğrenci 3, “Öğretmenlerim benim bu duruma gelmemde bana yardımcı olan kişilerdir. [O yüzden] öncelikle ders çalışmak, büyüklerimin dediklerini yapmak, anneme ve babama yardımcı olmak, yeri ve zamanı geldiğinde onlara teşekkür etmek.”

Öğrenci 6, “Aileme karşı olan sorumluluğum, beni büyüttüler, korudular, kolladılar, okuttular. Bu çabalarına karşı iyi bir şey bekliyorlar. Bunu yapmakta benim görevim.”

Tablo 1: Öğrenciler Tarafından Belirtilen Sorumluluklar

<i>Sorumluluklar</i>	<i>Katılımcılar</i>
Ders çalışmak & ödevleri yapmak	Öğrenci 1, Öğrenci 2, Öğrenci 3, Öğrenci 4, Öğrenci 5, Öğrenci 6, Öğrenci 7, Öğrenci 8, Öğrenci 9, Öğrenci 10
Aileye karşı olan sorumluluklar	Öğrenci 1, Öğrenci 3, Öğrenci 4, Öğrenci 5, Öğrenci 6, Öğrenci 8, Öğrenci 9, Öğrenci 10
Öğretmenlere karşı olan sorumluluklar	Öğrenci 2, Öğrenci 3, Öğrenci 7, Öğrenci 8, Öğrenci 9, Öğrenci 10
Devlete & ülkeye karşı olan sorumluluklar	Öğrenci 1, Öğrenci 5, Öğrenci 6, Öğrenci 10
Büyüklerle karşı olan sorumluluklar	Öğrenci 2, Öğrenci 3, Öğrenci 7
Okula karşı olan sorumluluklar	Öğrenci 7, Öğrenci 9
Arkadaşlara karşı olan sorumluluklar	Öğrenci 1, Öğrenci 7
OKS’yi kazanmak & sınava hazırlanmak sorumluluğu	Öğrenci 6, Öğrenci 8
Çevreye karşı olan sorumluluklar	Öğrenci 9, Öğrenci 10
Meslek sahibi olma sorumluluğu	Öğrenci 6, Öğrenci 9

Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre sorumluluk algılarının daha gelişmiş ve sorumluluk bilinçlerinin daha üst düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Öğrenci 6, OKS sınavında başarılı olmayı ve bir meslek sahibi olmayı sorumlulukları arasında görmektedir: “OKS benim kazanmam gereken bir sınav. Başarılı olmakta benim sorumluluğum onun için bu sınav [da başarılı olmak] bir sorumluluktur. Benim sorumluluklarım öğrencilik hayatımı iyi bir şekilde tamamlamaktır çünkü bir meslek sahibi olmam gerekiyor.” Başka bir kız öğrenci (Öğrenci 9) de meslek sahibi olmayı bir sorumluluk olarak görmüştür: “Kendime karşı sorumluluklarım bence bunların arasında en önemlisi. Kendime karşı sorumlulukları bilmem ve iyi bir yere gelmem. Benim çok iyi çalışıp çok iyi yerlere gelmem, daha üst seviyelere gelmem. Çalışıp üst seviyelere gelince ülkeme de yararlı bir kişi olurum. Ülkeme yararlı olunca ülkemde kalkınmış olacak.” Vatandaşlık bilinci gelişmiş bir düzeyde olan Öğrenci 9’un kişisel çalışma ile ülkenin kalkınması arasındaki ilişkiyi bu yaşta idrak etmiş olması ilgi

çekicidir. Çevreye karşı sorumluluklarının olduğunu da sadece iki kız katılımcı, Öğrenci 9 ve Öğrenci 10 vurgulamıştır. Öğrenci 9, çevresel sorumluluk duygusuna “Çevreye karşı sorumluluklarım da çevreyi kirletmemek böyle,” sözleriyle değinirken Öğrenci 10, “Çevreye karşı sorumluluklarım da mesela yere çöp attığımda kızıyorlar. Ya da ne bileyim işte öğretmenler senin gibi bir öğrenciye yakışmıyor diyorlar,” diyerek kendisinde bu bilincin oluşmasındaki etmenlere dikkat çekmiştir. Kız öğrencilerin öğretmenlere ve okula karşı olan sorumluluklardan erkeklerden daha çok bahsetmeleri de onların eğitimle ilgili sorumluluk bilinçlerinin daha üst düzeyde olduğunu göstermektedir.

2. Hak Kavramı Algısı

Sorumluluk kavramı gibi hak kavramı da öğrencilerin doğru olarak algıladıkları kavramlar arasındadır. Hak ve sorumluluk, elmanın iki yarısı gibi birbiriyle çok ilişkili iki kavram olduğundan ve ilköğretimin ilk yıllarından itibaren gerek müfredatta (örtük program dahil) gerek günlük hayatta bir arada kullanılmalarından dolayı öğrencilerin çoğunun bu kavramları doğru olarak algıladıkları söylenebilir. Öğrencilerin çoğu hak kavramının açıklanmasına daha çok bireysel açıdan yaklaşırken, bir erkek (Öğrenci 3) ve iki kız öğrenci (Öğrenci 9 ve Öğrenci 10) bireysel hakları toplumdaki diğer insanların hakları çerçevesinde ele alarak açıklamışlardır. Bu öğrenciler, bireylerin haklarının sınırsız olmadığını, haklarını kullanırken toplumdaki diğer insanların haklarını gözetmek ve onlara zarar vermemek zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Bireylerin haklarını kullanırken diğer insanları da düşünmek zorunda olduklarını, başkalarının haklarına riayet etme konusunda sosyal sorumluluk taşımaları gerektiğini vurgulayan Öğrenci 3, Öğrenci 9 ve Öğrenci 10’un hak kavramına ilişkin düşüncelerinin diğer öğrencilere göre daha berrak ve gelişmiş olduğu ve kendilerini daha iyi ifade ettikleri görülmektedir. Aşağıda bu öğrencilerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır:

Öğrenci 3, “Hak kavramı, insanların düşüncelerini, özgürlüklerini istediği gibi açıklayabilmeleri ama başkalarının haklarına girmeden yapmalarıdır.”

Öğrenci 9, “Bireyin diğer insanların yaşama şekline ve haklarına müdahale etmeden yani onların haklarına tecavüz etmeden her istediğini yapabilme özgürlüğüdür.”

Öğrenci 10, “Başkalarına zarar vermeden istediğini yapmaktır, yani yapabilmektir.”

Bu öğrenciler, haklar konusunda bireylerin sosyal sorumluluklarına doğrudan ve öz-denetim mekanizmalarına dolaylı olarak vurgu yaparak bireylerin başkalarının haklarına tecavüz etmemeleri gerektiğini belirtirken, Öğrenci 4, Öğrenci 6 ve Öğrenci 7 bireylerin sosyal sorumluluklarına değinmeksizin haksızlıkların önlenmesi ve hakların daha üst bir otorite tarafından yasama ve yargı yoluyla bir nevi devlet eliyle korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin Öğrenci 7, “Hukuken korunan ve kişiye bu korumadan yararlanma yetkisi tanıyan çıkarlardır,” diyerek hakların korunması gerektiğine ve bu konuda yargıya düşen görevlere vurgu yaparken Öğrenci 4, “Bence hak kavramı haksızlıklara karşı oluşan haklardır,” sözleriyle yasalarla hakların güvence altına alınmış olmasını ön plana çıkarmıştır. Öğrenci 6 da, “Bir insanın kendini savunması için bir araçtır. Yani kötü bir durumla karşılaştığında bu benim hakkım, o bana ait bir şey diyebilmesidir hak kavramı” sözleriyle hak kavramını haksızlıkla olan ilişkisi açısından ele almıştır.

Öğrencilere haklarının ihlal edilmesi durumunda nasıl bir tepkide bulunacakları da sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplardan, Öğrenci 2 ve Öğrenci 5 hariç diğer tüm öğrencilerin haklarını nasıl aramaları veya kendilerine yapılan bir haksızlık karşısında nasıl davranmaları, nasıl mücadele etmeleri ve nasıl bir çözüm yolu takip etmeleri konusunda son derece bilgili ve bilinçli oldukları gözlenmiştir. Öğrenci 2, “Bu bir iç isyana yol açardı bende herhalde. İç isyan gibi bir şey yaratırdım,” diyerek haksızlığa uğradığında hakkını savunmak için nasıl davranması gerektiğini bilmediğini ortaya koymuştur. Öğrenci 5, hakkı ihlal edildiğinde haksızlığa karşı koyacağını bildirmiştir ama bu konuda fazla ümitli olmadığını çünkü hayatta birçok insanın haksızlığa uğradığını ve haklarını alamadığını düşündüğünü söylemiştir: “Herkes gibi hakkımı arardım ama hayatta her zaman maddi ve manevi zarara uğratıldığımız için bunun bir fayda edeceğini sanmıyorum açıkçası.” Ailesinin sosyo-ekonomik durumu iyi olan Öğrenci 5’in bu açıklamaları kendisinin ‘öğrenilmiş

çaresizlik' yaşadığını göstermektedir. Bu iki erkek öğrenci dışında diğer tüm öğrenciler haksızlığa uğramaları halinde yapılan haksızlığın derecesine göre farklı stratejiler takip edeceklerini, basit bir hak ihlali ile karşılaştıklarında şiddete veya kaba kuvvete başvurmaksızın sorunu kendileri halletmeye çalışacaklarını ama eğer kendilerinin gücünü aşan bir durum varsa ailelerinden ve okul idaresinden yardım isteyeceklerini, gerektiğinde hukuki yollara ve güvenlik güçlerine başvurarak haklarını arayacaklarını belirtmişlerdir. Kısaca, öğrencilerin çoğunun haklarını yılmadan ve ümitsizliğe düşmeden arama konusunda son derece kararlı ve istekli oldukları gözlemiştir. Öğrencilerin cevaplarını örneklendiren doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

Öğrenci 1, “Haksızlığa uğradığımda önce kendim çözmeye çalışırım. Beni aşan bir durum olursa direk mahkemeye başvururum.”

Öğrenci 6, “Hakkımı arardım tabi ki. Bana yapılan haksızlığın büyüklüğüne bağlı. Eğer haksızlık derecesi küçükse konuşarak halletmeye çalışırdım. Mesela otobüs kuyruğunda sıra beklemeyenleri uyarmak gibi. Eğer derecesi büyükse, gücümüzün yetmeyeceği bir durum varsa ilk başvuracağım kişiler tabi ki ailem olurdu. Onlara anlatır, yardımlarını isterdim. O da olmazsa, polis ya da mahkemelere başvurup hakkımı aramalarını talep ederdim.”

Öğrenci 8, “Yetkili kişilere bildirirdim. Hakkımı arardım. Sonuna kadar kendimi savunurdum. Bunu aramak da gerçi kaba kuvvet gerektirmez. Yani güzelce konuşarak anlaşırız.”

3. Eşitlik Kavramı Algısı

Öğrencilerin eşitlik kavramını tanımını benzer ifadeler kullanarak yapmışlardır. Öğrencilerin cevaplarında dikkat çeken ortak nokta veya tema, insanlar arasında ayırım gözetilmeksizin herkese adil davranılması ve herkesin eşit haklara sahip olması gerektiği düşüncesidir. Öğrenciler, eşitliği açıklarken din, dil, ırk, etnik köken ve cinsiyet ayırımı gözetmeksizin toplumdaki herkesin eşit haklara sahip olması gerektiğini, kimseye ayrıcalık tanınmadan herkese yasalar ve mahkemeler önünde eşit davranılması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğrenci 2 ve Öğrenci 10, eşitliğe ilişkin düşüncelerini açıklarken kadın erkek arasında cinsiyete dayalı ayırımın yapılmaması gerektiğini doğrudan vurgulamışlardır. Diğer öğrencilerin söylediklerine ek olarak, Öğrenci 2 siyasi hakları, Öğrenci 7 siyasi düşüncüyü ve Öğrenci 9'da demokrasiyi eşitlik kavramının tanımında kullanmışlardır. Aşağıda öğrencilerin eşitlik kavramına ilişkin yaptıkları tanımlardan doğrudan alıntılar verilmiştir:

Öğrenci 2, “Kadın erkek ayırımı yapılmadan, seçme ve seçilme haklarına sonra mahkemeler önünde yargısız değil de eşitlik olarak adlandırma.”

Öğrenci 7, “Herkesin dil, din, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce gibi sebeplerle ayırım gözetilmeden kanun önünde eşit olmasıdır. Yani kimseye ayrıcalık tanınmamasıdır.”

Öğrenci 9, “Eşitlik din, dil, ırk, cinsiyet hiçbir şeyin ayırımı yapılmadan herkesin eşit olmasıdır. Eşitliğin olmadığı bir ülkede bence demokrasi de beklenemez.”

Öğrencilerin çoğu eşitliği, eşitliğe benzer veya eşitlikle ilişkili kavramlarla karıştırmadan açıklamıştır ama bazı öğrenciler eşitlik ile hak ve görev kavramlarını birbirine karıştırmıştır. Örneğin Öğrenci 5, “Her insanın maddi ve manevi olarak eşit olmasıdır. Hiç kimsenin diğerinden farkının olmamasıdır. Bireysel üstünlük kavramı olmamalıdır,” diyerek eşitliği doğru cümlelerle açıklamıştır ama cümlesinin devamında, “Bence eşitliğin sınırları olmalıdır. Seferberlik, olağanüstü hal gibi durumlar sınırlamayı gerektirir,” diyerek eşitlik ile hak kavramı arasındaki ilişkiyi tam anlamadığını bu iki kavramı birbirine karıştırdığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Öğrenci 6, “Dünyadaki bütün insanları her şeyden eşit oranda yararlanmasıdır. İnsanlar arasında ayırım olmamasıdır. Herkesin aynı haklara sahip olması demektir,” sözleriyle eşitliğin anlamını doğru açıklamıştır ama cümlesinin devamında, “Vatandaş olarak herkes eşit olmalıdır ama bir iş yerinde müdür ile masa başında iş yapan biri arasında bir güç farkı olmalıdır. Askeriye buna örnek olarak verilebilir. Askerleri düzenleyecek bir komutan olmalıdır. Herkes eşit olursa komutanın bir fonksiyonu yoktur. Kontrol için eşitlik sınırlanmalıdır bence,” diyerek eşitlik ile hak, görevler ve görev dağılımı kavramlarının anlamlarını birbirine karıştırdığını, kavram kargaşası yaşadığını göstermiştir. Öğrenci 1'in de benzer kavram

kargaşası yaşadığı, eşitlik kavramı ile adalet, adil yargılama ve ceza kavramları arasındaki ilişkiyi anlamadığı tespit edilmiştir.

4. Vatandaşlık Kavramı Algısı

Vatandaşlık kavramı öğrenciler için sorumluluk ve hak kavramına nazaran daha soyut olduğundan bu kavrama ilişkin soru iki farklı formda açık uçlu olarak sorulmuştur. Öğrencilerin vatandaşlık kavramı algılarını ortaya çıkarmak için (1) “Sence vatandaşlık kavramı ne demektir?” ve (2) “Bir ülkenin vatandaşı olmak sana neyi ifade ediyor?” şeklinde aynı anlama gelen veya aynı cevap gerektiren iki soru sorulmuştur. Birinci soruya öğrenci cevap verdikten sonra ikinci soru sorulmuştur. Cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin çoğunun sosyal bilgiler müfredatında yer olan ve ülkemizde benimsenen vatandaşlık tanımlamasını tam olarak anlamadıkları bu kavramın ifade ettiği anlamın zihinlerinde tam olarak yerleşmediği görülmüştür. Öğrenciler vatandaşlık kavramını açıklarken çoğu kez devleti oluşturan temel unsurlardan olan (1) ülke veya toprak parçası, (2) ülke üzerinde yerleşmiş insan topluluğu ve (3) egemenliğe değinmişlerdir ama vatandaşlık ile bu kavramlar arasındaki ilişki hakkında net düşünceler ortaya koyamamışlardır. Bazı öğrencilerin bir ülkenin topraklarında yaşayan, ortak bir geçmişe sahip, aralarında dil, kültür, ülkü ve çıkar birliği olan insan topluluğu anlamına gelen millet kavramı ile vatandaşlığı karıştırdıkları gözlenmiştir. Öğrencilerin neredeyse tamamının vatandaşlık kavramını sorumluluklar ile eşdeğer gördükleri, vatandaşlık kavramını açıklarken bu kavrama sık sık başvurdukları ve her ikisini bir arada kullanma eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Öğrenci 4, Öğrenci 7 ve Öğrenci 9 vatandaşlığın tanımını yaparken sorumluluk yanında hak kavramına da değinmiştir. Hak kavramına ilişkin öğrenci açıklamaları aşağıdadır.

Öğrenci 1, vatandaşlığı birey ile devlet arasındaki hukuki bir bağ olarak değil bireylerin birbirleri arasındaki bir bağ olarak ifade etmiştir ama yaptığı açıklamalardan aslında birey ile devlet arasındaki bağdan söz etmeye çalıştığı ancak vatandaşlık kavramına ilişkin düşüncelerinin gelişmemiş olmasından dolayı uygun sözcükleri seçemediği tespit edilmiştir: “İnsanlar arasında bir bağ gibi, yani vatandan yola çıkalım, devletimizden ben T.C.’nin bir vatandaşıyım. Başka bir ülkeye gitsem orada beni yine T.C. vatandaşı olarak görürler.” Öğrenci 3’ün yaptığı tanımdan kendisinin vatandaşlığı millet kavramı ile karıştırdığı anlaşılmaktadır: “İnsanların dil, din, ırk veya milli birlikle birbirlerine bağlanmalarıdır.” Öğrenci 3’ün dil, din ve ırk birliğine vurgu yapan bu cevabı üzerine kendisine aynı soru bu kez “Bir ülkenin vatandaşı olmak sana ne ifade ediyor?” şeklinde farklı bir formda sorulduğunda, “Bir ülkenin vatandaşı olmak insanların aralarında hiçbir fark gözetmeksizin birbirlerine çok sıkıca bağlanmalarıdır,” diyerek vatandaşlığı ülke insanları arasındaki bağ olarak açıklamış yani ilk cümlesiyle aynı anlama gelen paralel ifadeler kullanmıştır. Öğrenci 2’in de benzer yanılgılar içerisinde olduğu, vatandaşlığı ilk etapta tanımlayamadığı, ilk yaptığı tanımın daha çok millet kavramına yakın olduğu görülmüştür: “Bir insan, mesela toplumda yaşadığı sürece o toplumun içerisinde yaşayan bir varlıktır, vatandaştır. Bu kadar yani.” Öğrenci 2’ye “Bir ülkenin vatandaşı olmak sana ne ifade ediyor?” sorusu yöneltildiğinde ise, “O ülkeye bağlı olmak, o ülkenin hak ve kurallarına uymak, sorumluluklarını yerine getirmek,” şeklinde daha doğru bir tanım yaptığı görülmüştür. Vatandaşlık tanımında devleti oluşturan unsurlardan birisi olan insan topluluğuna – nüfus- değinmiş olan Öğrenci 8’in vatandaşlığı millet kavramı ile karıştırdığı vatandaşlığın hukuki boyutunu algılayamadığı belirlenmiştir: “Aynı toplumun içinde yaşayan yani kalıcı olan insanların tümüne denir. Vatandaş toplumdaki benzer özelliklere sahip olmalıdır. Din, dil, ırk aynı ortak konular olmalıdır.” Kendisine ikinci soru yöneltildiğinde ise, “Bu ülkenin vatandaşıysam o ülkenin dediklerini yapmalıyım. O özelliklere sahip olmalıyım. Ülkenin benimsedikleri davranışları yerine getirmeliyim.” diyerek vatandaş olmanın gerektirdiği sorumluluklara vurgu yapmıştır.

Öğrenci 5’in vatandaşlık kavramının anlamı konusunda en çok kargaşa yaşayan öğrenci olduğu, vatandaşlığı devleti oluşturan temel unsurlardan olan egemenlik ile karıştırdığı tespit edilmiştir: “Bana göre vatandaşlık kavramı üstünde oturduğumuz toprakların sahibi olmak demektir. Şöyle diyeyim orası için yaşayıp, orayı elinize geçirmek diyebilirim.” Öğrenci 5’e ikinci soru sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Sahip olduğum toprak içinde bir bayrağın olması, ortada bir devletin olması ve topraklara kalben, fikren, tutkulu bir şekilde bağlı insan olmak aklıma geliyor.” Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Öğrenci 5, vatandaşlığın bir şeye bağlı olmayı gerektirdiğini bildiği halde kavramın anlamına

ilişkin bilişsel yapısındaki şemanın henüz tam oluşmamasından veya eksik kalmasından dolayı vatandaşlığın birey ile devlet arasındaki hukuki bir bağ olduğunu fark edemediği görülmektedir. Bu öğrencinin ikinci soruya verdiği cevapta az da olsa bilişsel yapısındaki dağınık ve birbirinden kopuk bilgileri toparlamaya çalıştığı belirlenmiştir. Öğrenci 5'e, "Türk vatandaşı olmak senin için ne ifade ediyor?" sorusu sorulduğunda ise "Türk olmak anlamını veriyor çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan ve kalben bu ülkeye bağlanmış bireyler aklıma geliyor," diyerek ilk önce etnik öğeye vurgu yaptığı daha sonra açıklamasını Atatürk Milliyetçiliği çizgisine getirdiği görülmüştür. Öğrenci 4, Öğrenci 6 ve Öğrenci 7'nin de vatandaşlığı haklar veya ödevler ile birlikte ele aldıkları ama kavramın hukuki boyutuna değinmedikleri gözlenmiştir. Öğrenci 9 ve Öğrenci 10, vatandaşlık kavramını anayasada ve müfredatta vatandaşlığa yüklenen anlama en yakın şekilde açıklamışlardır.

5. Egemenlik Kavramı Algısı

Öğrencilerin araştırmada incelenen kavramlar arasında en çok egemenlik kavramına ilişkin kavram yanılgısı yaşadıkları gözlenmiştir. Öğrenci 1, Öğrenci 4, Öğrenci 7 ve Öğrenci 10 hariç, diğer öğrencilerin egemenliğin siyasi bir kavram olduğunun farkında olmadıkları ve egemenlikle ilişkili millet, devlet, hak ve özgürlük gibi kavramları birbirine karıştırdıkları görülmüştür. Örneğin Öğrenci 2, "Egemenlik bir ulus bir millettir. Millet olarak biliyorum egemenlik kavramını..." diyerek egemenlik kavramını millet olarak algıladığını belirtmiştir. Bu açıklama öğrencinin yönetim biçimi ile egemenlik arasındaki ilişkiyi de tam kavramadığını göstermektedir. Benzer şekilde Öğrenci 5 de, egemenliği hem vatandaşlık hakları hem de egemenlikle ilişkili bir kavram olan özgürlük ile karıştırmıştır: "Egemenlik bir kişinin her konuda özgür olması ve başkalarının baskısı altında kalmamasıdır. Özgürce yaşamasıdır. Yani istediği yerde yaşabilme, istediği şeyleri alabilme, maddi ve manevi olarak istediği düşünceleri açıklayabilmesidir." Öğrenci 3'ün de egemenlik ile hak ve özgürlük kavramlarını birbirine karıştırdığı tespit edilmiştir: "Egemenlik insanların özgürlüklerini en iyi şekilde kullandığı yerlerdir. Hiç kimseye bağlı kalmadan kendi düşüncelerini açıklayabilmeleridir. Sonuçta başkalarının haklarına girmeden istediklerini yapabilmeleridir." Öğrenci 3, sözlerinin devamında "Egemenlik kayıtsız şartsız milletin olmalıdır," demiştir ama yaptığı açıklamalardan sık kullanılan bu vecizenin anlamını bilmeden ezberlediği anlaşılmaktadır. Öğrenci 6'nın az da olsa benzer bir yanılgı içerisinde olduğu egemenliği, özgürlük ve hak kavramları ile karıştırdığı belirlenmiştir: "Egemenlik insanın özgürce yaşamasıdır. Belli bir bölgenin, noktanın sizin kontrolünüz altında olması demektir. Genel olarak tüm dünyadaki insanların kendine egemen olması daha doğrudur. Bireylere zulüm edilmemeli, egemenlikleri kısıtlanmamalı." Öğrenci 8'in egemenliğin çağrıştırdığı anlamı bildiği ama kavramın anlamının zihninde tam oluşmamasından dolayı açıklamada zorlandığı ve az da olsa siyasi hak kavramı ile karıştırdığı görülmüştür: "Egemenlik toplumun bir kişiyle yönetilmesi değil de tüm halkın bu yönetime katılması demektir. Yani bir insan hakkı bir kişi tarafından sınırlandırılmamalıdır. Kendi haklarını kendisi yönetmelidir. Yönetimi kendi elinde bulundurmalıdır." Bu açıklamalar öğrencinin egemenliği halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen cumhuriyet veya millet egemenliği ile eşdeğer gördüğünü göstermektedir. Öğrenci 9 da egemenlik ile yönetim şekillerini karıştırmış, ikisi arasındaki ilişkiyi anlamakta zorlanmıştır: "Egemenlik bir yönetim biçimidir. Bizde egemenlik milletin elindedir. Mesela eskiden egemenlik tek bir kişideydi. Padişah yönetiyordu. Padişah ne derse o oluyordu. Ama şimdi halkın elinde." Öğrenci 9, sözlerinin devamında "Atatürk'ün bir sözü vardır; Egemenlik kayıtsız şartsız millettir diye. Atatürk bu sözünde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra herkesin eşit olduğunu, egemenliğin halkın elinde olduğunu yani halkın kendisini yönettiğini söylemiştir," diyerek Atatürk'ün vecizesinden bir de örnek vermiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmaya katılan öğrenciler kendi hayatları ile doğrudan ilgili olan, okul dışındaki aile ve sosyal yaşantılarında önceden tecrübe sahibi oldukları sorumluluk ve hak kavramlarını yanılgıya düşmeden, düşüncelerini açıklamakta zorlanmadan ve başka kavramlarla karıştırmadan doğru olarak açıklamışlardır. Öğrenciler, kendilerini en çok ailelerine, öğretmenlere, devlete ve büyüklere karşı sorumlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin kendilerinin yetiştirilmesinde en çok anne, baba ve öğretmenlerinin emeğinin geçtiğini bu sebepten bu kişilere karşı üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmenin kendileri için çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Kız öğrencilerin erkek

öğrencilere göre sorumluluk duygularının daha gelişmiş ve sorumluluk bilinçlerinin daha üst düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin hak kavramına ilişkin algılarının da gelişmiş düzeyde olduğu, hak kavramını haksızlıkla olan ilişkisi açısından ele alarak hakların ihlal edilmemesi konusunda bireylere düşen sorumluluklara ve hakların korunması konusunda devlet organlarına düşen görevlere vurgu yaptıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin çoğunun haklarının ihlal edilmesi durumunda nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda son derece bilgili ve bilinçli oldukları, karşılaştıkları haksızlığa göre alternatif hak arama stratejilerine sahip oldukları ve gerektiğinde bu stratejileri uygulamaya koyma konusunda kararlı oldukları gözlenmiştir. Öğrenciler, basit hak ihlali sorunu ile karşılaştıklarında şiddete başvurmadan sorunu kendilerinin halletmeye çalışacaklarını, kendi başlarına çözmeyecekleri büyük bir haksızlığa uğradıklarında ailelerinden ve okul idaresinden yardım isteyeceklerini, güvenlik güçlerine veya mahkeme başvurarak hukuki yollardan haklarını arama yoluna gideceklerini söylemişlerdir. Öğrencilerin eşitlik kavramını insanlar arasında ayrımcılık yapılmaksızın herkese adil muamele edilmesi olarak algıladıkları, açıklamalarında din, dil, ırk vb. farklılıklara bakmaksızın toplumdaki her bireyin eşit hakka sahip olması gerektiğini vurguladıkları görülmüştür. Bazı öğrencilerin eşitlik ile hak ve görev kavramlarını birbirine karıştırdıkları gözlenmiştir. Öğrenciler, günlük hayatlarında fazla karşılaşmadıkları, hak ve sorumluluk gibi kendi yaşantılarıyla doğrudan ilgili olmayan daha çok okulda öğretilen soyut kavramlar olan vatandaşlık ve özellikle egemenliğe ilişkin algılarında yanılı olduğu, bu kavramları başka kavramlarla karıştırdıkları ve anlamlarını ifade etmede zorlandıkları gözlenmiştir. Öğrencilerin vatandaşlık ve egemenlik kavramlarını en çok devleti oluşturan temel unsurlarla (millet ve ülke gibi) ve hak ve özgürlük gibi kavramlarla karıştırdıkları, birbiriyle ilintili bu kavramlar arasındaki ilişkiyi iyi anlamadıkları tespit edilmiştir.

Araştırma sonucu, öğrencilerin egemenlik gibi günlük yaşantılarında somut olarak tecrübe etmedikleri kavramları anlamlandırmada zorlandıkları, “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” gibi özlü olarak ifade edilmiş vecizelerde geçen kavramların anlamlarını dahi yeterince anlamadıkları ve bu tür kalıplaşmış cümleleri ezberleme yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Bu sebepten, öğrencilerin okul dışındaki yaşantılarıyla doğrudan ilgili olmayan sosyal bilgiler müfredatındaki soyut kavramların anlaşılmasının sağlanması geleneksel öğretim yöntemleriyle pek mümkün gözükmemektedir. Soyut kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin öğrenciler tarafından anlaşılması yapılandırıcı yaklaşıma dayalı öğretim yöntemlerinin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla kavramların öğretiminde bilginin öğretenden öğrenene doğrusal aktarılmasını öngören, öğretmeni aktif öğrenciyi pasif kılan düz anlatım yerine öğrencilerin yüksek düzeyde düşünme becerilerini kullanmalarını gerektiren öğretim yöntemleri kullanılmalıdır. Kavramların öğrenciler tarafından doğru anlaşılmasını sağlayarak kavram yanılıklarını asgari düzeye indirebilecek yöntemlerden birisi kavram haritasıdır. Kavram haritası, karmaşık ve soyut kavramlar arasındaki ilişkiyi hiyerarşik, ağ (örümcek) ve zincir (akış şeması) olarak iki boyutlu gösteren, değişik seviyelerde organize edilmiş ve birbiriyle bağlantılı grafiksel bir şemadır. Bu özellikleri sebebiyle bilginin ve yazılı metinlerin somutlaştırılmasına yardım ederek karmaşık konuların anlaşılmasını ve kavramlar arasındaki ilişkilerin görülmesini kolaylaştırır. Bu sebeplerden, vatandaşlık eğitiminde geçen soyut ve karmaşık kavramların öğretiminde kavram haritalarından yararlanılabilir. Öğrencilerden ders kitaplarından veya diğer kaynaklardan derse hazırlanırken karşılaştıkları kavramları belirleyerek bunlar arasındaki ilişkiyi kavram haritalarında göstermeleri istenebilir. Öğrencilerin hazırladıkları kavram haritaları çalışılan konuya veya kavrama ilişkin bilişsel şemalarına bir pencere açacağından öğretmenler öğrencilerin hangi kavramları iyi anlamadıklarını tespit ederek öğretimde gerekli değişiklikleri yapabilirler. Kavram yanılıklarının giderilmesinde karmaşık kavramların ikili kodlama (dual coding) yoluyla öğrencilere öğretilmesi de oldukça yararlı olacaktır çünkü ikili kodlama ile kavramlar hem metinsel hem de görsel olarak öğrencilerin uzun süreli hafızına kaydedilmekte ve lazım olduğunda hatırlanması veya geri getirilmesi daha kolay olmaktadır.

Araştırma sonuçları, araştırmaya katılan öğrencilerin kendilerini en çok ailelerine karşı sorumlu hissettiklerini ortaya koymuştur. İlköğretim çağındaki öğrenciler ailelerinin görüşlerine değer vererek onların beklentilerini yerine getirmeye büyük gayret gösterdiklerinden okuldaki vatandaşlık eğitiminde bir şekilde öğrenci ailelerinin vatandaşlık eğitimine katkıda bulunmalarını sağlayacak

yollar aranmalıdır. Öğrenci velileri –özellikle eğitim ve kültür seviyesi düşük olan aileler- için öğretmenlere verilen hizmet-içi eğitim kurslarına benzer bir kurs veya seminer düzenlenerek önemli vatandaşlık rolleri ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirilmelidir. Öğrenciler kendilerine büyük emeklerinin geçtiğini düşündükleri anne babalarının sözlerine uymaya titizlik gösterdiklerinden, vatandaşlık eğitimine öğrenci ailelerinin de katılımını sağlamak dersin öğretiminden hedeflenen öğrenme çıktılarının -özellikle tutum ve davranışlarla ilgili olan amaçların- öğrenciler tarafından maksimum düzeyde kazanılması ihtimalini yükseltecektir.

KAYNAKLAR

- Aydınlı, H. İ., ve Ayhan, V. (2004). Egemenlik kavramının tarihsel gelişimi perspektifinden iktidarın sınırlandırılması tartışması. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 67-84.
- Ausubel, D. P. (2000). *The acquisition and retention of knowledge: A cognitive view*. Boston: Kluwer.
- Duruhan, K., ve Şad, S.N. (2009). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık ödev ve hak algılarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, 404-409.
- Emini, M. E. (2004). Hak kavramı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 203-216.
- Hekimoğlu, M. M. (2003). Avrupa Birliği hukuku ve 1982 Anayasası'na göre egemenlik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(6), 32-46.
- Leydet, D. (2006). *Citizenship*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Retrieved March 19, 2010, from <http://plato.stanford.edu/entries/citizenship/>
- Klausmeier, H. J. (1992). Concept learning and concept teaching. *Educational Psychologist*, 27(3), 267-286.
- Kaya, M. (2006). İlköğretim 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde yer alan kavramların kazanılmışlık düzeyi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim Terbiye Kurumu Başkanlığı (TTKB). (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Mulhan, M. (2007). İlköğretim 7. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi kavramlarının öğrenilmesinde sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler ile eğitim-öğretim uygulamalarının etkileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nayır, F., ve Akar, F. (2009). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerine göre özgürlük kavramı ve özgürlüğün ilişkilendirildiği davranışlar. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, 216-223.
- Novak, J. D. (1997). *A theory of education*. New York: Cornell University Press.
- Özen, Y., Gülaçtı, F., ve Çıkılı, Y. (2002). İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile iç-denetimsel sorumluluk ile dış-denetimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 45-58.
- Patrick, J. J. (2000). *The concept of citizenship in education for democracy*. Retrieved April 10, 2010, from <http://www.ericdigests.org/2000-1/democracy.html> (25.04.2009)
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousands Oaks: Sage Publications.
- Ülgen, G. (2001). *Kavram geliştirme* (3. baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Yavuzer, H. (1987). *Çocuk eğitimi el kitabı* (6. baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Sabancı, O. (2008). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan vatandaşlık konularıyla ilgili kavramsal algıları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Social studies as a school subject is interdisciplinary in its nature. As such, it draws on the concepts and methods of such social sciences as history, geography, economics and psychology in order to help students prepare for their adult roles and responsibilities in a democratic society. Its foremost aim is to develop civic competency and social understanding of the world on students' part. To that end, social studies curriculum and instruction focus on citizenship education by teaching students the citizens' rights and responsibilities, structure of the state, human rights, national security and so on. As a result of social studies teaching, students are expected to actively participate in civic affairs, to make reasoned and informed decisions on the societal issues

confronting the local, national and global community, and to ultimately make the world a better place to live in. In order for students to live up to these expectations successfully, they need to have a strong grasp of the basic concepts related to citizenship education. This is because concepts are the building blocks of one's cognitive structure. As such, they play a big role in students' learning. Recent research on student learning has also presented ample evidence to support the claim that effective or meaningful learning occurs best when it is based on conceptual understanding of the concepts along with a keen awareness of the relationship among them. In other words, students should correctly understand the basic concepts regarding citizenship education if they are to attain what knowledge, skills, attitudes, values, and behaviors are emphasized in social studies education as student learning outcomes. The importance of students' conceptual understanding of citizenship concepts is also emphasized in the new social studies curricular program that has been put into practice since 2004. Social studies educators are expected to take into account the kind of understanding that students have about the concepts found in the social studies curriculum. This requirement in turn demands that research studies on this topic be carried out to have empirical evidence as to what kind of meaning students assign to citizenship concepts. But, a review of the social studies literature reveals that there is a lack of research on this topic. This study aims to shed light on elementary school students' understanding of the basic concepts emphasized in citizenship education by seeking answers to this question: How do elementary school students perceive the concepts of *right*, *responsibility*, *equality*, *citizenship* and *sovereignty*? Put it differently, what kind of understanding do students have about these concepts? Qualitative research method was used to find answers to the research question.

A semi-structured interview with open-ended questions was employed to collect research data. 10 male and female students participated in the study. Students were selected from five different school districts in İstanbul. The participants was balanced in terms of their gender. Each student was interviewed individually and with their consent, their responses were recorded with a digital voice recorder. The interview records were transcribed verbatim. The techniques of inductive qualitative data analysis were used to analyze the interview transcripts. Analysis of research data indicated that students' perceptions of the concepts were in part affected by their gender. Female students' perceptions of responsibility were more developed and differentiated than male students' both in qualitative and quantitative terms. In general, most students had a good understanding of the meanings of right and responsibility. They were especially conscious of how to pursue and protect their rights and knew what to do when their rights were violated. They named a number of alternative strategies to defend their rights against the violator. They said that depending on the severeness of violation, they can take different line of actions in consistent with legal codes, without engaging in fighting or violent behavior, ranging from tackling with violation by themselves such as warning the transgressor to asking help from their families, the elders, school administrators and the security forces to handle the issue for them and to ultimately resorting to court action in extreme cases. But, almost half of the students' perceptions of equality, citizenship and sovereignty were either incomplete or flawed. Some students even had misconceptions about these concepts and confused them with the concepts of right, responsibility, liberty and the like. They had difficulty putting in words what these concepts meant to them. It is also found that even though some students made references to well-known aphorisms in their explanations such as "*Sovereignty unconditionally belongs to the nation*" they did not exactly make sense of its meaning or its implications for a democratic society. They just memorized it without conceptual understanding of its meaning. Based on the study findings, it is suggested that abstract concepts or terms that do not have a direct connection with students' everyday lives be taught not with traditional teaching methods but with innovative ones such as concept mapping in order for students to understand rather than memorize the meaning of concepts and the relationship among them.

Kaynakça Bilgisi:

Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education]*, 28(1), 453-463.

Citation Information

Yılmaz, K. (2013). Investigation into elementary school students' perceptions of basic concepts about citizenship education. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education]*, 28(1), 453-463.